

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ДАВЛАТ БОШҚАРУВИДА ОЛИЙ МАЖЛИСНИНГ ТУТГАН ЎРНИ

Жаҳонгир Ўктамович ХОЛБАЕВ

иккинчи даражали юрист

Сирдарё вилояти юридик техникуми

Сирдарё, Ўзбекистон

@Jakhongir_Kholbaev

Дилшод Абдусаид ўғли ЛАПАСОВ

учинчи даражали юрист

ўқитувчи

Сирдарё вилояти юридик техникуми

Сирдарё, Ўзбекистон

fayzona2017@gmail.com

Аннотация

Мақолада қонунчилик лойиҳаларини таййёрлаш ишини олиб бориш, Қонунчилик палатаси муҳокамасига киритилган масалаларни дастлабки тарзда кўриб чиқиш ва таййёрлаш масалалари таҳлил этилган.

Таянч сўзлар: Конституция, Парламент, Концепция, Сенат, Президент.

РОЛЬ ОЛИЙ МАЖЛИСА В ГОСУДАРСТВЕННОМ УПРАВЛЕНИИ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

Джахангир Уктамович ХОЛБАЕВ

юрист 2 класса

Сырдарьинский областной юридический техникум

Сирдарья, Узбекистан

@Jakhongir_Kholbaev

Дилшод Абдусаид угли ЛАПАСОВ

юрист 3 класса

Преподаватель

Сырдарьинский областной юридический техникум

Сирдарья, Узбекистон

fayzona2017@gmail.com

Аннотация

В настоящей статье анализируется проведение подготовительной работы по законопроектам, предаварительном рассмотрении и подготовке вопросов, внесенных на обсуждение Законодательной палаты.

Ключевые слова: Конституция, Парламент, Концепция, Сенат, Президент.

Конституциямизда олий қонунчилик органимиз Олий Мажлис деб номланиб, замонавий тилда айтганда бу миллий парламентимиз ҳисобланади.

Конституциямизнинг XXII боби “Ўзбекистон Республикасининг Олий

Мажлиси” деб номланади. Унга асосан Олий Мажлис Ўзбекистон фуқаролари томонидан умумий, тенг, тўғри сайлов принципи асосида яширин овоз орқали кўппартиявийлик асосида сайланадиган қонун чиқарувчи ҳокимиятни амалга оширадиган олий давлат органи деб белгиланди. Ваколат муддати беш йил қилиб ўрнатилди.

Таъкидлаш жоизки, мамлакатимиз мустақиллигининг дастлабки йилларида Олий Мажлис бир палатали тарзда ташкил қилинган.

Дастлаб 1993 йил 28 декабрда “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида”, 1994 йил 22 сентябрда “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси тўғрисида” қонун қабул қилинди.

1994 йил 25 декабрда Олий Мажлисга сайлов ўтказилди. Сайлов энг демократик принцип ва талаблар асосида ўтди. Мамлакатда ташкил қилинган 250 та сайлов округидан 139 тасида учтадан, 106 тасида иккитадан номзод кўйилиб, сайлов ўтказилди. Сайловлар кўппартиявийлик асосида ўтди. Натижада биринчи марта мустақиллик шароитида мамлакат парламенти шакллантирилди.

1995 йилда сайланган парламент Олий Мажлис Ўзбекистон ҳаётида, халқлар тақдирида муҳим рол ўйнади. Жамият ривожланишини таъминловчи ҳуқуқий асослар яратилди. Парламентда ҳалқчиллик ўрнатилди. Парламентда ишлаш тажрибаси вужудга келди, айтиш мумкинки, у мустақилликнинг мустаҳкамланиши, мамлакатда барқарорликни таъминлаш каби муҳим вазифаларни бажарди. Лекин жамият ривожланиши доимий ислохотлар бўлишини тақозо этади. Шунинг учун 2000 йилларда Парламентни янада ривожлантириш зарурати вужудга келди.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 2000 йил май ойида бўлиб ўтган сессиясида Президент Олий Мажлисни икки палатали тизимга ўтказиш, профессионал парламент шакллантириш ғоясини илгари сурди. Ҳаёт ва кишилар онгининг ўзгариши парламентни ташкил қилиш ва фаолиятида таъсирини ўтказиши зарурат бўлиб қолгани таъкидланди.

Парламентни ташкил қилиш масаласи юзасидан халқ фикрини билиш мақсадида 2002 йил 27 январда референдум ўтказилиб уни икки палатали парламентга ўтиш ҳамда Президент ваколати муддатини беш йилдан етти йилга ўзгартириш ҳақидаги масала киритилди.

2002 йил 27 январда бўлиб ўтган референдумда аҳоли икки палатали парламент тузилишини ва Президент ваколати етти йил қилиб белгиланишини маъқуллади.

Олий Мажлис сессиясида 2002 йил 4 апрелда “Референдум якунлари ва давлат ҳокимиятини ташкил қилишининг асосий принциплари тўғрисида” Конституциявий қонун қабул қилинди.

Қонуннинг 1 моддасида ушбу қонун Конституциянинг моддаларига ва амалдаги қонун ҳужжатларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритишига асос бўлиши мустаҳкамлаб қўйилди.

Қонун республикада сайлов ўтказилиши муддатлари, Олий Мажлиснинг тузилиши, Қонунчилик палатаси ва Сенатни ташкил этиш тартиби, палаталарнинг ишини ташкил этиш, Президентнинг ваколат муддатини белгилаб қўйди.

Қонунчилик палатаси доимий ишловчи, профессионал аъзолардан иборат тузилма, Сенат аъзолари сенаторлик фаолиятини асосий ишлаш жойидан ажралмаган ҳолда олиб бориши белгиланди. Конституцияда ҳар икки палатанинг мутлоқ ваколатлари, биргаликдаги ваколатлари, қонунчилик жараёнининг конституциявий асослари белгилаб қўйилди.

2004 йилда “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида”ги қонун янги таҳрирда қабул қилинди ва унда Сенатни ташкил қилиш билан боғлиқ тартиблар белгиланди.

2002 йил 12 декабрда “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатаси тўғрисида” ва “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Сенати тўғрисида” иккита Конституциявий қонун қабул қилинди.

2003 йил декабр ойида бўлиб ўтган умумий, тўғри, тенг сайлов натижасида Олий Мажлиснинг Қонунчилик палатаси ва сайловда сайланган маҳаллий вакиллик органлари депутатларининг қўшма мажлисида ўтказиладиган сайловлар натижасида Олий Мажлиснинг юқори палатаси шакллантирилди ва Ўзбекистонда икки палатали профессионал парламент фаолияти бошланди. Шу билан парламент ислохотлари тугагани йўқ, уни такомиллаштириш давом этмоқда.

2007 йил 11 апрелда қабул қилинган ва 2008 йил 1 январдан кучга кирган “Давлат бошқарувини янгилаш ва янада демократлаштириш ҳамда мамлакатни модернизация қилишда сиёсий партияларнинг ролини кучайтириш тўғрисида”ги Конституциявий қонунига асосан, Бош вазир номзоди Президент томонидан Қонунчилик палатасидаги сиёсий партиялар фракциялари билан маслаҳатлашув ўтказилгандан сўнг парламентда кўриб чиқиш ва тасдиқлаш учун тақдим қилиш тартиби ўрнатилиши, Қонунчилик палатасидаги сиёсий партиялар фракциялари Президентга Бош вазир лавозимидан озод қилиш бўйича таклиф киритиш ҳуқуқи берилиши Қонунчилик палатасининг мавқеи кенгайганлигини кўрсатади.

Президент Концепцияси ва у асосда Конституцияга киритилган ўзгартириш ва қўшимчаларга асосан Бош вазир ва Қонунчилик палатаси ўртасида зиддиятлар доимий тус олган ҳолда, Қонунчилик палатаси депутатларининг умумий сонининг учдан бир қисми овози билан Бош вазирга нисбатан ишончсизлик вотуми билдириш масаласини кўтариш ҳуқуқи берилиши ҳам Қонунчилик палатаси мавқеи ошиб бораётганлигини кўрсатади.

Ҳозирги фаолият кўрсатаётган Олий Мажлис 2008 йил декабр ойида ўтган сайловлар натижасида шакллантирилган бўлиб, ўз ваколатини уддалаб келмоқда ва вакиллик ҳокимиятини етарли даражада акс эттирилмоқда.

Олий Мажлис – парламентнинг давлат ҳокимияти тизимидаги ўрнини аниқлаш учун, аввало парламентнинг ўзини давлатчиликдаги, халқ

ҳокимиятчилигини амалга оширишдаги ролини аниқлаш, бошқача айтганда шу ҳақда тассуротга эга бўлиши керак.

Парламентнинг вужудга келиши – жаҳон давлатчилиқ тажрибасидаги энг йирик воқеа дейиш мумкин. Парламентнинг вужудга келиши биринчидан, минг йиллар давомида яшаб келган давлат ҳокимиятини бир киши (монарх) кўлида тўпланишига барҳам берди. Иккинчидан, яққа ҳукмронликни чегаралади. Учинчидан, давлат ҳокимиятини тармоқлар асосида амалга ошириши имкониятини вужудга келтирди. Тўртинчидан, ҳокимият ишларида мамлакат аҳолисини (фуқароларини) иштирок этишининг самарали воситаси вужудга келди. Бешинчидан, давлат, жамият фаолиятида вакиллик назорати вужудга келди. Олтинчидан, қонун ишлаб чиқиш, қабул қилиш профессионализм асосида олиб бориладиган бўлди.

Парламентнинг вужудга келиши кейинчалиқ давлат бошқарувини энг демократик, давлат бошқарувида кўпчиликнинг иштирокини таъминлайдиган республика шаклининг пайдо бўлиши ва ривожланишига таъсир қилди.

Парламентнинг вужудга келиши ва ривожланиши инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишда янги босқич бўлди. Шуларни ҳисобга олган ҳолда ҳар бир демократик йўлдан бораётган мамлакатлар ўз парламентини шакллантириш, ривожлантиришга алоҳида эътибор беради.

Парламент ташкил қилинишида Ўзбекистон Конституциясининг 11 моддаси “Ўзбекистон Республикаси давлат ҳокимиятининг тизими қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимиятига бўлиниши принципига асосланади” қондасига тўла амал қилишга ва Олий Мажлиснинг фаолиятини Конституциявий асосда тартибга солишда алоҳида эътибор берилди. Олий Мажлис – Ўзбекистон Республикаси Парламенти бўлиб, қонунчилик ҳокимиятини амалга оширади. Шу билан бирга у олий давлат вакиллик органидир. Олий Мажлиснинг палаталари ташкил бўлиши, уларнинг аъзолари таркибини кўрадиган бўлсак улар аҳолининг кенг қатламлари вакили эканлигига гувоҳ бўламиз. Олий Мажлис палаталарининг депутат ва сенаторлари орасида эркаклар ва аёллар, турли ёшдаги кишилар, турли касб

эгалари, олимлар, турли партия вакиллари борлигини кўрамиз. Улар халқнинг ишонч билдирган ва халқдан ваколат олган кишилардир. Улар Олий Мажлис палаталарида халқ номидан иш кўради. Шунинг учун Олий Мажлис давлатнинг вакиллик органи деб қонунда белгилаб қўйилган.

Олий Мажлиснинг вазифаларига қуйидагиларни киритиш мумкин:

Ўзбекистоннинг ички ва ташқи сиёсатининг асосий йўналишларини белгилаш ҳамда давлат стратегик дастурларини қабул қилиш. Қонун чиқарувчи, ижро этувчи ҳамда суд ҳокимияти органларининг тизимини, ваколатларини белгилаш. Давлат органларининг мансабдор шахслари, аъзоларини тайинлаш, сайлашда иштирок этиш.

Мамлакат таркибига янги тузилмаларни қабул қилиш, уларни республика таркибидан чиқариш ҳақидаги масалалар, маъмурий-ҳудудий тузилиш масалаларини ҳал қилиш. Қабул қилинган қонунлар ижросини назорат қилиш, ижро ҳокимиятини (ҳукумат) фаолияти устидан назорат ўрнатиш. Мамлакатимизда демократик жараёнларнинг ривожланиб бориши ижро ҳокимияти фаолияти устидан вакиллик ҳокимияти, яъни парламент назоратини кучайтиришни тақозо этмоқда.

Конституциямизнинг XXII боби “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси”, деб номланади ва унда Олий Мажлиснинг мақоми, тузилиш таркиби, ташкил этиш тартиби, ваколатлари, палаталарнинг бир-бири билан муносабати, раҳбар ва ёрдамчи органлари, қонунчилик жараёни конституциявий нормалар асосида тартибга солинган.

Конституциянинг 76-моддасига асосан: “Ўзбекистон Республикасининг Олий Мажлиси олий давлат вакиллик органи бўлиб, қонун чиқарувчи ҳокимиятни амалга оширади.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси икки палатадан – Қонунчилик палатаси (қуйи палата) ва Сенатдан (юқори палата) иборат.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатаси ва Сенати ваколат муддати – беш йил”.

Олий Мажлис палаталарининг шакллантирилиши:

Олий мажлис икки – юқори ва қуйи палатадан таркиб топган. Олий Мажлиснинг Қонунчилик палатасининг ҳам, Сенатниг ҳам ваколат муддати беш йил – бу эса Олий Мажлиснинг ваколоти ҳам беш йил эканлигини билдиради.

Конституциянинг 77 моддаси Олий Мажлис палаталарининг ташкил этиш тартибини белгилаган. Унга асосан Қонунчилик палатасининг бир юз ўттиз беш депутати бир мандатли сайлов округлари бўйича кўппартиявийлик асосида умумий, тенг ва тўғридан-тўғри сайлов ҳуқуқи асосида яширин овоз бериш йўли билан сайланади.

Қонунчилик палатасининг ўн беш депутати Ўзбекистон Экологик ҳаракатидан сайланди. Шунда Қонунчилик палатаси депутатларининг умумий сони 150 кишидан иборат бўлади. Конституциянинг бу нормаси Қонунчилик палатасини фақат сайлов йўли билан ташкил қилиш тартибини ўрнатади, шу билан бирга сайловни ҳам икки усулини умухалқ сайлови ва алоҳида ҳаракат томонидан сайлов ўтказилишини белгилади.

“Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида”ги қонунининг II бўлими “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Сенатини шакллантириш тартиби” деб номланган ва унда Сенатни шакллантириш кенг тартибга солинган.

Олий Мажлиснинг юқори палатаси Сенат ҳам сайлов, ҳам тайинлаш йўли билан шакллантирилади. Сенатга сайлов Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгеси, маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органлари сайланганидан кейин бир ойдан кечиктирмай ўтказилади.

Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгесининг, вилоят, туман, шаҳар давлат ҳокимияти вакиллик органининг сайлов куни йигирма беш ёшга тўлган ҳамда камида беш йил Ўзбекистон Республикаси ҳудудида муқим яшаётган депутати Сенат аъзолигига сайланиш учун номзод бўлиши мумкин.

Давлат ҳокимияти вакиллик органларининг қўшма мажлиси, агар унда депутатлар умумий сонининг камида учдан икки қисми ҳозир бўлса, ваколатли ҳисобланади. Давлат ҳокимияти вакиллик органларининг қўшма мажлисини

чақириш, Сенат аъзолигига номзод кўрсатиш, шунингдек овоз беришни ўтказиш қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда амалга оширилади.

Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгеси, вилоятлар, туманлар ва шаҳарлар давлат ҳокимияти вакиллик органлари депутатларининг тегишли қўшма мажлисларида Сенат аъзоларини сайлаш тартиби тўғрисидаги низом Марказий сайлов комиссияси томонидан ишлаб чиқилади ва тасдиқланади.

Овоз бериш натижаларига кўра бошқа номзодларга нисбатан кўпроқ овоз олган Сенат аъзолигига номзодлар, башарти давлат ҳокимияти вакиллик органларининг мажлисда ҳозир бўлган депутатларнинг эллик фоизидан ортиғи уларни ёқлаб овоз берган бўлса, сайланган деб ҳисобланади.

Агар овоз бериш чоғида белгиланган миқдорда Сенат аъзолари сайланмаган бўлса, сайланмай қолган миқдордаги Сенат аъзолиги учун овозларнинг зарур миқдорини тўпламаган номзодлар бўйича давлат ҳокимияти вакиллик органларининг ана шу қўшма мажлисининг ўзида такрорий овоз бериш ўтказилади.

Марказий сайлов комиссияси давлат ҳокимияти вакиллик органлари қўшма мажлисларининг баённомалари асосида, бу баённомалар келиб тушган кундан эътиборан беш кундан кечиктирмай, Сенат аъзоларини рўйхатга олади.

Агар сайлов давомида, овозларни санаб чиқишда, яширин овоз бериш натижаларини аниқлашда ушбу Қонун талаблари сайлов натижаларига таъсир қилган тарзда бузилишига йўл қўйилган бўлса, Марказий сайлов комиссияси Сенат аъзоларининг сайловини ҳақиқий эмас деб топиши мумкин.

Давлат ҳокимияти вакиллик органлари қўшма мажлисларининг, шунингдек Марказий сайлов комиссиясининг Сенат аъзоларининг сайлови тўғрисидаги қарорлари устидан қарор қабул қилинган кундан эътиборан ўн кун ичида Ўзбекистон Республикаси Олий судига шикоят берилиши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси – Тошкент: Ўзбекистон, 2019.

2. Жисмоний ва юридик шахсларнинг муурожаатлари тўғрисида: Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 3 декабрь ЎРҚ–378-сон Қонуни // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2014 й., 49-сон.

3. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Сенати тўғрисида: Ўзбекистон Республикасининг 2002 йил 12 декабрь 432-ИИ-сон Конституциявий қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2002 й., 12-сон.

4. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасининг регламенти тўғрисида: Ўзбекистон Республикасининг 2003 йил 29 август 522-П-сон Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2003 й., 9-10-сон.

5. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси депутатининг ва Сенати асосининг мақоми тўғрисида: Ўзбекистон Республикасининг 2004 йил 2 декабрь 704-П Қонуни // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2005 й., 3-4-сон.

6. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатаси тўғрисида: Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий қонуни. //Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2001 йил, 3-4-сон

7. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида: Ўзбекистон Республикасининг (Янги таҳрири) 2003 йил 29 август 518-П-сон Қонуни. Lex.uz

8. Азизхўжаев А. ва бошқ. Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига шарҳ. – Тошкент: ТДЮУ, 2008. – 414 б.

9. Мусаев В.Т., Алиева К.Р., Нариманов Б. Ўзбекистон Республикасининг конституциявий ҳуқуқи: дарслик. – Тошкент: ТДЮУ, 2019. – 284 б.

10. Husanov O.T. Конституциявий ҳуқуқ атамалари. –Тошкент: Шарқ, 2015. – 318 б.

11. Husanov O.T. Конституциявий ҳуқуқ. – Тошкент: ИЛМ-ЗИЁ, 2017. – 521 б.

12. Allan Ides Christopher N. May Constitutional Law - Individual Rights. Fifth Edition
2012.

13. <http://www.lex.uz>

14. <http://www.gov.uz>

15. <http://www.ziyonet.uz>